

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Դ Ս Ս Ը

«Սիրոն»-ի նախորդ զոյգ Խմբագրականներով, փորձեցինք վերլուծել խոր փոփոխությունները այսօրուան հայ եկեղեցականի տիպարին և նկարագրին: Փորձեցինք գտնել արագ ընթացող մեր ժամանակներու տարբեր ազդեցությունները, որոնք կը փոխեն ոչ միայն եկեղեցականին, այլ կը սպառնան փոխել նաև նկարագիրը Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցիին:

Երեք ամիսներ առաջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին եկած էին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչները, քննարկելու և որոշումներ առնելու համար Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչներուն հետ, որպէսզի մեղմանայ 1956-էն ասդին զարգացած սաղնապը մեր Եկեղեցիէն ներս: Առաջին անգամ ըլլալով վերջին 25 տարիներու ընթացքին, լուրջ տրամադրութիւն մը և իրական փափաք մը նշմարուեցաւ միանգամ ընդմիշտ վերացնելու բաժանումը և վերահաստատելու Հայց. Եկեղեցիի միութիւնը, վերստեղծելով կանոնական այնպիսի կացութիւն մը, որ նուիրագործուած էր երկար դարերու պատմութեամբ: Բանակցութիւններու ընթացքին, որոնք տևեցին շաբաթ մը և զրաւեցին երկար ժամեր, յստակօրէն երևցան տարբերութիւններ՝ Եկեղեցւոյ նկարագիրը, առաքելութիւնը, բնոյթը և ազգային դերը հասկնալու երկու բոլորովին տարբեր, չըսելու համար հանդիմանալ հասկացողութիւններու միջև: Մէկ կողմէն, Եկեղեցին կը հասկցուէր իբրև հաստատութիւն մը, որ կը զբաղի ծէսով և դաւանութեամբ, այսինքն կրօնական կեանքի դրսեւորումներով միայն և հետեւաբար՝ ըսելիք չունէր մեր ազգային կեանքին մէջ, այլ պէտք է ընդունէր հետևորդի և ենթակայի վիճակ մը այն կազմակերպութիւններուն և մարմիններուն նկատմամբ՝ որոնք իրական տէրերն են ազգային-եկեղեցական կեանքին: Խօսքը եկեղեցականներուն չէր վերաբերեր միայն, այլ ընդհանուր Եկեղեցիին, իբրև կրօնական հաստատութիւն: Միւս կողմէն, սակայն, Եկեղեցին կը մնար աւանդական իր տեղը իբրև կեդրոն ազգային նկարագրին, ներշնչող ոյժը ազգային մատենագրութեան, առաջնորդողը ազգային երազներուն և կերտողը ազգային նկարագրին:

Եկեղեցւոյ կանոնական կառոյցէն շատ անդին, երկու տեսակետներու բաղխումը կը բնորոշուէր Եկեղեցին իբրև անցեալի հաստատութիւն մը նկատելու կամ ընդհակառակն, այսօրուան և վաղուան մեր կեանքին ներշնչող հոգին նկատելու երկու հիմնական հասկացողութիւններուն միջև: Ժողովի ընթացքին երկարօրէն քննուած թեմերու հարցը, երկու Կաթողիկոսներու հանգամանքը,

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի տրտղոսը, բոլոր այն հարցերը՝ որոնք կէտ առ կէտ քննուեցան և որոնց մասին հիմնական հասկացողութիւններու յանգեցաւ Ս. Էջմիածնի այս ժողովը, չլրացաւ, սակայն, լուծել իրական այն հարցը, որ կը բլբլի մեր Եկեղեցին հասկնալու և բնորոշելու երկու տարբեր կեցուածքներէն, Վերջերս, երբ հին մազադաթեայ Աստուածաշունչի մը նկարագրողուած մէկ էջին զեղեցիկ վերաբառողութիւնը կը նուիրուէր հաւատաւոր ղեկավար ազգայինի մը, հետեւալ մտածուած արտայայտեց ան. «Այլ կը բաւէ Աստուածաշունչով զբաղիլ, ա՛յլ կը բաւէ կուսակցական ակումբները Եկեղեցիին տակ գտնուող սրահներուն մէջ պահել: Դուք ալ տէտէ և հանել ազգային կեանքը Եկեղեցիի հովանիէն և կեդրոնացնել ազգային տուններու մէջ, որոնք զբաղին քաղաքական գիտակցութեան կերտումով»:

Այս է մեր ժողովուրդի կարևոր մէկ զանգուածին և այսօրուան մեր երիտասարդութեան մեծ մասին հասկացողութիւնը, եթէ ոչ անհասկացողութիւնը, ազգ-եկեղեցի յարաբերութեան: Բաժնել եկեղեցականը և ազգայինը մեր ժողովուրդի զգացականութեան մէջ մեծագոյն պատուհանն է զոր կրնայ գիտազրաւել հայ ժողովուրդը իր գոյութիւնը պահելու պայքարին մէջ: Սիւսլ հասկըցուած քաղաքական պայքար մը տանիլ ի հեճուկս Եկեղեցիին կը նշանակէ բնաւ չհասկնալ մեր պատմութիւնը և ազգային մեր նկարագիրը:

Քաղաքականութիւն բառը հեռացած է սկզբնական իր իմաստէն, որ է զբաղաբար, այսինքն պետութիւն մը կառավարելու ձևը. ժողովրդավարութիւն, թագաւորութիւն կամ այլ ձև պետութիւն, ինչ որ այսօր կը կոչենք վարչաձև: Այսօր քաղաքական կը կոչուի ինչ որ կը բնորոշէ կուսակցական, պետական, միջ-պետական գործունէութիւնը որ կը մղէ մարդիկ կամ խմբակցութիւններ իշխանութեան տիրանալու կամ, տիրանալէ ետք, աւելի ուժեղացնելու իրենց դիրքերը: Քաղաքական բառը կը բնորոշէ նաև խմբակցութեան մը կամ համայնքի մը կեցուածքը պետութեան կամ այլ խմբակցութիւններու նկատմամբ:

Պայքարի կամ տագնասպի օրերուն, ինչպէս է կացութիւնը այժմ Լիբանանի կամ Պարսկաստանի մէջ, քաղաքականութիւն է կողմերու գործունէութիւնը, յանուն նոր կարգի մը հաստատումին կամ իրենց գոյութեան պահպանումին:

Սակայն օտար լուծի մը դէմ պայքարը յանուն ազգային նկարագրի պահպանութեան, կամ յանուն ընկերային կեանքի պայմաններու բարելաւումին, կամ յանուն փոքրամասնութեան մը ֆիզիքական գոյութեան՝ ազգային ազատագրութեան պայքար մըն է, որը գծուար է նոյնացնել քաղաքական սակարկութիւններու և իշխանութեան ձգտող քաղաքական հաշիւներու հետ: Եթէ ազգային գոյութեան պայքարը պիտի կոչենք քաղաքական գործունէութիւն, կրնանք յստակօրէն ըսել թէ մեր Եկեղեցիին քաղաքականութիւնը եղած է պահել հայ նկարագիրը, պահելով մեր հայրերու հաւատը: Մեր Եկեղեցիի քաղաքականութիւնը եղած է հաւատքի պատուարը մոլոր բարձրացնել հայ հոգիին շուրջ, հեռու պահելու համար օտար ազդեցութիւններու վտանգը: Վարդանանքէն սկսեալ այդ եղած է պայքարի քաղաքականութիւնը մեր Եկեղեցիին, յանուն ազգային միութեան և ընդդէմ ապագայնացման տարուած պայքարին: Պարսի-

կին և ապա իսլամական նուաճող ոյժերուն դէմ, մեր Եկեղեցին պայքարած է յանուն կրօնքին, իսկ Բիւզանդական քրիստոնեայ ձգտումներուն դէմ, մեր Եկեղեցին պայքարած է յանուն ուղղափառութեան:

Մինչև երէկ տակաւին, Հայ Եկեղեցիի իշխանները կ'երթային միջազգային ժողովներուն և ափ կ'առնէին օրուան զօրաւորագոյն իշխաններուն և թագաւորներուն դուռը յանուն ազատագրական պայքարին, ապահովելու համար հայ ժողովուրդի անկախութիւնը, առ նուազն՝ բարօրութիւնը: Երբ Ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան կ'երթար Սան Սթէֆանօ կամ Խրիմեան Հայրիկ՝ Պերլին, երբ Ներսէս Աշտարակեցի Կաթողիկոս կ'երթար քրիստոնեայ Ռուսիոյ հովանին ապահովելու հայ հոլին վրայ, ոչ մէկ զանազանութիւն կար ազգայինին, քաղաքականին և եկեղեցականին միջև: Մէկ պայքար ունէր հայ ժողովուրդը՝ իր ինքնութիւնը պահելու պայքարը:

Սփիւռք և հայրենիք երկու տարբեր զանգուածներու ստեղծումէն ի վեր, քաղաքական պայքարը և պայքարները ստացած են տարբեր պարունակութիւն: Հայաստանի Սովետականացումով, հայկական պետութիւնը կը մտնէր Սովետական քաղաքական ընդհանուր ուղղութեան մը մէջ, որ կը զրկէր զինք միջազգային քաղաքական կեանքին իր անկախ մասնակցութիւնը բերելու կարելիութենէն: Պայքարի երկու ճակատներու վրայ, Հայաստանի պետական իշխանութիւններու քաղաքականութիւնը անգործ մնաց. արտաքին ճակատի վրայ՝ հետապնդումը հայ դատին չգտաւ որևէ պետական հովանաւորութիւն և իրական զօրավիճ Հայաստանէն և Հայաստանի ճամբով՝ Սովետ Միութենէն, իսկ ներքին ճակատի վրայ՝ Սովետ Միութեան զանազան հանրապետութիւններու մէջ ապրող հայ զանգուածները չունեցան կազմակերպուած և զօրաւոր կապեր Հայկական Հանրապետութեան հետ, որ ապահովէին անոնց հայեցի նկարագրին պահպանումը:

Անցեալ տարի, երբ Հայաստանը հանդիսաւորապէս յիշեց Ռուսաստանի հետ իր միացման հարիւրյիսունամեակը, հազիւ թէ յիշուեցաւ որ Ներսէս Աշտարակեցի հերոսական Կաթողիկոսը տիրական այն անձնաւորութիւնն է որ կայսերական իշխանութենէն յաջողեցաւ ապահովել եկեղեցիներու և դպրոցներու շինութեան արտօնութիւն Ռուսաստան ապրող հայ զաւուրներուն համար և բնաւ տեղի չտուաւ Ռուս Եկեղեցիի դաւանական ճնշումներուն դիմաց, յայտարարելով թէ հայեր չ'իրենց առաքելաւանդ կրօնն անփոփոխ են պահել զոհելով ամենայն ինչ ք:

Այսօր, Եկեղեցին չունի կարելիութիւն դարերու աւանդական իր առաքելութիւնը շարունակելու Աշտարակեցի Կաթողիկոսներու զօնով, բարձրացնելով հայկական տաճարներ իբրև հոգեւորները մեր ժողովուրդին, ոչ ալ անոնց կցելու դպրոցներ, հոգեւորը հայ կամքի պողպատին: Եւ Եկեղեցին փոխարինուած չէ Վրաստան, Ատրպէյճան, Անդրկովկաս, Նոր-Նախիջևան, Մոսկուտ և Լեռնակրատ ապրող հայ համայնքներուն մէջ կառույցով մը կամ հայկական կազմակերպութեամբ մը, որ ապահովէր շարունակութիւնը հայկական-ազգային կեանքին:

Արտասահմանի մէջ տարբեր է պատկերը: Կը մնայ ազգային-եկեղեցական կառույցը, սակայն պարպուած եկեղեցական իրական առաջնորդութենէ և կրօնքէ:

Հայ ցեղասպանութեան յինսամեակի հանդիսութիւններէն ետք, երբ հայ մտաւորականներ սկսան վերլուծել սքանչելի այն երևոյթը, որով ամէն հայ զաղուծ միասնական շարժումով մը ոտքի կանգնեցաւ և զանգուածային անհախընթաց պոռթկումով հրապարակ իջաւ յանուն հայկական դատին, ծանօթ բանաստեղծ Մ. Իշխան յօդուած մը գրեց ըսելու համար թէ հայ երիտասարդութեան մէջ քաղաքական գիտակցութեան ողջունելի հասունութիւն մը պէտք է տեսնել, գիտակցութիւն մը՝ որ փոխարինած է հաւատքի ներշնչած մեծ շարժումները, թէ անցած է ժամանակը Հասունեան և հակա-Հասունեան պայքարներու, դաւանական վէճերու՝ Կաթողիկոսի և Բողոքականին դէմ, զանգակատան կռիւներու՝ եկեղեցիին շուրջ, տակաւին աւելին՝ Վարդանանքներու և մարտիրոսութիւններու, կրօնական հաւատարմութիւններու . . .

Արտասահմանի հայութիւնը խանդավառել հայկական դատի զաղափարով և մղել պայքարի՝ վերջին տասնըհինգ տարիներու հայկական կեանքին մեծ յաջողութիւնն է։ Սակայն հայկական դատի հետապնդումը վերածել զաղափարաբանութեան մը և ցոյցերը նկատել քաղաքական գիտակցութեան «հասուն վիճակ», կը տանի մեզ այն օրերուն՝ երբ կ'երգէինք «Հերոս մոնչեց, Սուլթան դուզդաց», զեղեցիկ միափութեամբ մը։

Հայկական դատը, իր բոլոր ճակատներով, ներշնչումի միակ աղբիւրէ մը կը բխի։ մեր հաւատքը թէ իր սրբազան հոգին և իր հայրերու շիրիմներուն վրայ միայն կրնայ հայը կապել դարձեալ հանդոյցը իր պատմութեան խզուած թելին։ պատմական իր հայրենի հարազատ երկրին վրայ միայն կրնայ պահել իր ինքնութիւնն ու ազգային սրբութիւնները։ իր քաղաքին ու գիւղին մէջ միայն կրնայ երգել իր յոյզերն ու ապրումները և իր վնասներուն ու տաճարներուն մէջ միայն կրնայ խօսիլ իր հայրերու Աստուծոյն հետ։

Այսօր որ արտասահման ենք և չունինք հոգին սրբազան կայքը մեր ոտքերուն տակ, եկած է ժամանակը որ աւելի մոուր պահենք մեր գիտակցութեան խորքը՝ հիւսիսէն սրբութիւնները, «ԱՌԱՄԱՆԱՄԱՆԻ ԿՐԹՆԸ . . . զոհելով ամէն ինչ»։ Քաղաքականը կոյր է, երբ կորսնցուցած է յստակ տեսիլքը մեծ սուրբերուն, որոնք մեր ժողովուրդին նայեցան իբրև «Ընտրեալ փոքրիկ հօտ»՝ որուն իրական ոյժը իր որակն է և իր քաջութիւնը՝ ամուր պահպանումը աստուածայինով օժու՛ն ազգային իր ժա՛նքներուն և արժէքներուն։

Կը մնայ մտածել մեծ հարցի մասին, որ կը թուի վրիպիլ մեր ուշադրութեանէն և աստուածաբանական և ազգայնական ինչպիսի՞ հիմքերու վրայ պէտք է կազմակերպել Արտասահմանի Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին։

(Վերջ՝ 3)

Շ.